

Հայաստանի կենսաբ. հանդես, 1(65), 2013

ՆՈՐ ՏՎՑԱԼՆԵՐ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԼՎԻՃՆԵՐԻ ՄԱԿԱԲՈՒՑԾ ԱՖԻԴԻԴՆԵՐԻ (HYMENOPTERA, APHIDIIDAE) ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ

Գ.Ա.ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ¹, Ե.Կ.ՀԵՐԹԵՎՅԱՆ², Ռ.Գ.ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ²

¹ ՀՀ ԳԱԱ Բուսաբանության ինստիտուտ

² ՀՀ ԳԱԱ Կենդանաբանության և հիդրոէկոլոգիայի ԳԿ
harruz@yandex.ru

Հոդվածում ներկայացված են նոր տվյալներ Հայաստանի ֆաունայի աֆիդիդների՝ լվիճային հեծյալների վերաբերյալ: 29 տեսակի տեր-լվիճներից ստացվել են դրանց վրա մակաբուծող 28 տեսակի աֆիդիդներ: 14 տեսակի մակաբուծներ առաջին անգամ են նշվում Հայաստանի ֆաունայի համար:

Լվիճներ – մակաբուծներ – լվիճային հեծյալներ – աֆիդիդներ

В статье приводятся новые данные об афидидах – тлевых наездниках фауны Армении. Из 29 видов тлей-хозяев выведены 28 видов афидиид, паразитирующих на них. 14 видов афидиид отмечаются впервые для фауны Армении.

Тли – паразиты – тлевые наездники – афидииды

New data out of aphidiids – aphid-riders fauna of Armenia are presented in the article. From 29 species of host-aphids 28 species of aphidiids are taken out, which are parasitizing them. 14 species aphidiids marked for the first time for the fauna of Armenia.

Aphids – parasites – aphid riders – aphidiids

Գյուղատնտեսական մշակաբույսերի և զեղազարդ տնկարկների վնասատու լվիճների դեմ մղվող պայքարի միջոցառումների մշակման նպատակով վերջին տարիներին լայնածավալ աշխատանքներ են տարվում դրանց բնական թշնամիների հայտնաբերման և օգտագործման ուղղությամբ:

Հայաստանում լվիճների էնտոմոֆագ-մակաբուծների ուսումնասիրությունները սկսվել են դեռևս 20-րդ դարի 70-ական թվականներից: Մասնավորապես, հետազոտվել են հեծյալների *Aphelinidae* Thomson, 1876; *Encyrtidae* Walker, 1832; *Pteromalidae* Dalman, 1820 ընտանիքների մակաբուծները [1, 2]: Լվիճների քանակի արդյունավետ կարգավորման գործում զգալի դեր ունեն նաև *Aphidiidae* Haliday, 1833՝ լվիճային հեծյալների, մասնագիտացված ընտանիքի ներկայացուցիչները:

Ներկայումս համաշխարհային ֆաունայում հայտնի են այս ընտանիքի 51 սեռի 600 տեսակներ [3, 4, 5]: Հայաստանի ֆաունայի *Aphidiidae* ընտանիքին նվիրված աշխատանքներում ներկայացված են տեղեկություններ 23 տեսակի աֆիդիդների մասին, որոնք ստացվել են 33 տեսակ լվիճներից [2, 6]:

Նյութ և մեթոդ: Հավաքները կատարվել են Երևանի բուսաբանական այգում և Հայաստանի 6 (Լոռու, Կոտայքի, Արմավիրի, Արարատի, Վայոց Ձորի, Սյունիքի) մարզերում: Մակաբուծների ստացման համար լվիճները դաստիարակվել են համընդհանուր ընդունված մեթոդիկայով [3, 5], որն ուղեկցվել է տեր և մակաբույծ միջատների կենսաբանության և էկոլոգիայի ուսումնասիրմամբ:

Արդյունքներ և քննարկում: Ուսումնասիրությունների արդյունքում 26 տեսակ բույսերի վրա հայտնաբերվել են 29 տեսակ լվիճներ, որոնց վրա մակաբուծում են 28 տեսակ աֆիդիդներ: Հայտնաբերված լվիճային հեծյալներից 14-ը առաջին անգամ են նշվում Հայաստանի ֆաունայի համար (աղ. 1):

Աղ. 1. Լվիճների և աֆիդիդների կերային (տրոֆիկական) կապերը

№	Աֆիդիդներ	Լվիճներ	Կերաբույսեր
1.	<i>Aphidius colemani</i> Viereck.*	<i>Hyalopterus pruni</i> Geoffr. <i>Aphis fabae</i> Scop. <i>A.craccivora</i> Koch.	— — —
2.	<i>Aphidius ervi</i> Hal.*	<i>Microlophium carnosum</i> Buckton	<i>Urtica dioica</i> L.
3.	<i>Aphidius funebris</i> Mack.*	<i>Uroleucon picridis</i> F. <i>U.cichorii</i> Koch. <i>U.sonchi</i> Geoffr.	— — —
4.	<i>Aphidius hortensis</i> Marsh.*	<i>Liosomaphis berberidis</i> Kalt.	<i>Berberis vulgaris</i> L. <i>Mahonia aquifolium</i> L.
5.	<i>Aphidius matricariae</i> Hal.*	<i>Capitophorus hippophaes</i> Wlk. <i>Chaetopsiphon tetrahodus</i> Wlk.	<i>Eleagnus angustifolia</i> L. <i>Rosa canina</i> L.
6.	<i>Aphidius rosae</i> Hal.*	<i>Macrosiphum rosae</i> Hal. <i>Macrosiphoniella</i> sp. <i>Aphis euphorbiae</i> Kalt.	<i>Rosa canina</i> L. <i>Artemisia fragrans</i> Willd. <i>Euphorbia helioscopia</i> L.
7.	<i>Aphidius salicis</i> Hal.*	<i>Cavariella aegopodii</i> Scop. <i>Aphis</i> sp. <i>Semiaphis dauci</i> F.	<i>Cydonia oblonga</i> Mill. — —
8.	<i>Aphidius urticae</i> Hal.*	—	—
9.	<i>Aphidius</i> sp.aff. <i>picipes</i> Nees	—	—
10.	<i>Aphidius</i> sp.	<i>Brachycaudus divaricatae</i> Shap.	<i>Prunus divaricata</i> Led.
11.	<i>Aphidius</i> sp.	<i>Periphyllus obscurus</i> Mam.	—
12.	<i>Aphidius</i> sp.	<i>Capitophorus elaeagni</i> Del Guercio	—
13.	<i>Aphidius</i> sp.	<i>Macosiphum rosae</i> L.	—
14.	<i>Aphidius</i> sp.	<i>Dactynotus</i> sp.	—
15.	<i>Lysiphlebus confusus</i> Trambly*	<i>Brachycaudus prunicola</i> Kalt. <i>B.prunicola</i> <i>tragopogonis</i> Kalt. <i>Aphis craccivora</i> Koch. <i>Tetraneura</i> sp. <i>Aphis</i> sp.	<i>Prunus divaricata</i> Led. <i>Tragopogon dubitus</i> Scop. <i>Amaranthus retroflexus</i> L. <i>Cydonia oblonga</i> Mill. <i>Urtica dioica</i> L. <i>Ulmus glabra</i> Huds.
16.	<i>Lysiphlebus faburum</i> Marsh.	<i>Brachycaudus divaricatae</i> Shap. <i>B.prunicola</i> Kalt. <i>Aphis</i> sp. <i>Aphis</i> .sp. <i>Aphis rumicis</i> L. <i>Aphis grossulariae</i> Kalt. <i>Aphis fabae</i> L. <i>Aphis nasturtii</i> Kalt.	<i>Prunus divaricata</i> Led. <i>Prunus spinosa</i> L. <i>Urtica dioica</i> L. <i>Malus domestica</i> Borkh. <i>Rumex acetosella</i> L. <i>Ribes nigrum</i> L. <i>Arctium lappa</i> L. <i>Rhamnus cathartica</i> L.
17.	<i>Lysiphlebus</i> sp. aff. <i>crocinus</i> Mack.	<i>Chaitophorus niger</i> Mordv.	—
18.	<i>Adialitus salicis</i> Fitch.*	<i>Chaitophorus niger</i> Mordv.	<i>Salix babylonica</i> L. <i>Populus alba</i> L.
19.	<i>Lysaphidus erysimi</i> Stry.	<i>Lipahis erysimi</i> Kalt.	<i>Eleagnus angustifolia</i> L. <i>Erysimum cupsidatum</i> M.Bieb.) Dc.
20.	<i>Monoctonus</i> sp.	<i>Chaitophorus niger</i> Mordv.	<i>Salix fragilis</i> L.
21.	<i>Lipolexis gracilis</i> Forster	<i>Aphis nasturtii</i> Kalt. <i>Aphis</i> sp. <i>Brachycaudus cardui</i> L. <i>Chaitophorus</i> sp.	<i>Rhamnus cathartica</i> L. <i>Urtica dioica</i> L. <i>Eleagnus angustifolia</i> L. <i>Salix fragilis</i> L.
22.	<i>Diaeretiellus heinzei</i> Mack.	<i>Cavariella theobaldi</i> Gill.	—
23.	<i>Diaeretiella rapae</i> M'Intosh*	<i>Aphis</i> sp.	<i>Rosa canina</i> L.
24.	<i>Trioxys aculephae</i> Marsh.*	<i>Aphis</i> sp. <i>Brachycaudus spiraea</i> Bomer	— <i>Spiraea crenata</i> L.
25.	<i>Trioxys palladus</i> Hal.*	<i>Chromaphis juglandicola</i> Kalt. <i>Aphis nasturtii</i> Kalt. <i>Myzus cerasi</i> F.	<i>Juglans regia</i> L. <i>Rhamnus cathartica</i> L. <i>Cerasus avium</i> L.
26.	<i>Trioxys</i> sp.aff. <i>thelaxis</i> Stry*	<i>Chromaphis juglandicola</i> Kalt. <i>Chaitophorus niger</i> Mordv. <i>Aphis craccivora</i> Koch. <i>Aphis</i> sp.	<i>Juglans regia</i> L. <i>Salix fragilis</i> L. <i>Goebelia pachycampa</i> A.Mc. <i>Urtica dioica</i> L.
27.	<i>Trioxys</i> sp.aff. <i>rietscheli</i> Mack.	<i>Brevicoryne brassicae</i> L.	—
28.	<i>Trioxys</i> sp.	<i>Aphis</i> .sp	<i>Urtica dioica</i> L. <i>Salix babylonica</i> L.

* - Հայաստանի ֆաունայի համար առաջին անգամ նշվող տեսակներ

Ամենաշատ հեծյալներ մակարածում են *Aphis* սեռի լվիճների վրա (11 տեսակ), 5-ական տեսակներ ստացվել են *Brachycaudus*և *Chromaphis* սեռերից:

Այսպիսով, Հայաստանի ֆաունայի համար այժմ հայտնի են 51 տեսակի աֆիդիդներ:

Տվյալ հոդվածի համար հիմք են հանդիսացել հեղինակների 1985-2005 թթ. Կատարած հավաքները, ինչպես նաև ՀՀ ԳԱԱ Կենդանաբանության և հիդրոէկոլոգիայի ԳԿ-ի միջատաբանական հավաքածուները: Նյութի որոշման գործում մեծ աջակցություն են ցուցաբերել Ա.Ա. Ջիլբարիձեն (լվիճներ) և Վ.Ի. Տոբիասը (աֆիդիդներ), որոնց խորին երախտագիտություն են հայտնում հեղինակները: Հոդվածը հարգանքի տուրք է Ե.Հերթևցյանի պայծառ հիշատակին:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. *Аветян А.С., Тряпицын В.А., Эртевян Е.К.* Обзор фауны паразитических хальцид (Hymenoptera, Chalcidoidea) Армении. Зоол.сб., 17, 33-86, 1976.
2. *Арутюнян Г.А.* Паразиты вредителей декоративных насаждений Армянской ССР. Биолог.журн. Армении, 23, 9, 85-92, 1970.
3. *Ахвледиани М.П.* Фауна и экология паразитов тлей (Hymenoptera: Aphidiidae, Aphelinidae) Восточной Грузии, Тбилиси, 103 с., 1981.
4. *Давидьян Е.М.* Афиидиды (Hymenoptera, Aphidiidae) России и сопредельных территорий. Автореф., к.б.н., С-Пб, 29, 2009.
5. *Тобиас Б.И., Кирияк И.Г.* Определитель насекомых Европейской части СССР, 3, 5, 283-308, Л., 1986.
6. *Эртевян Е.К., Аветян А.С.* Афиидиды (Hymenoptera, Ichneumonoidea, Aphidiidae) – паразиты тлей фауны Армении. Биолог.журн. Армении, 52, 3-4, 251-253, 1999.

Ստացվել է 07.11.2012